

VI. ULUSLARARASI

DÜNYA DİLİ

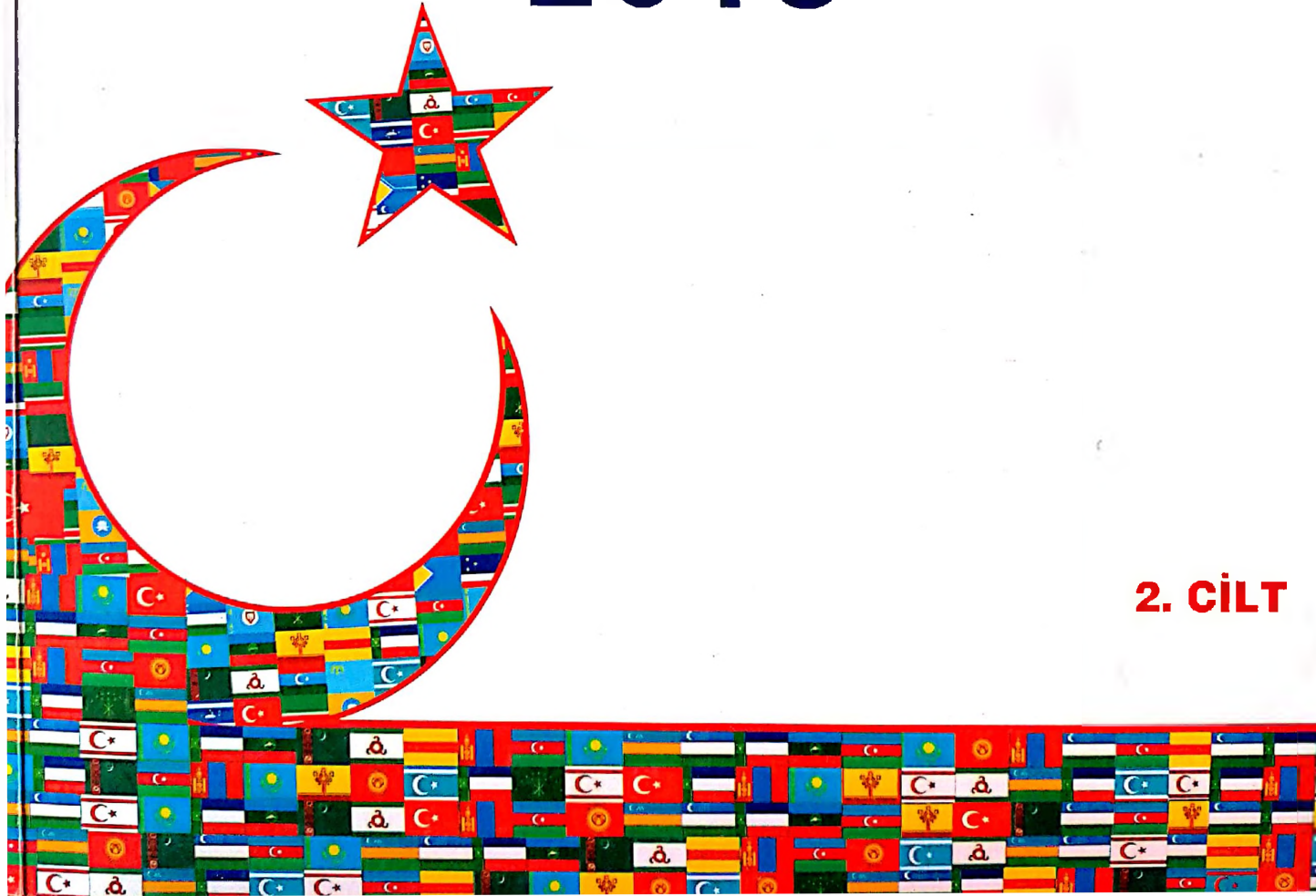
TÜRKÇE

SEMPOZYUMU

—BURSA—

**4-7 ARALIK
2013**

2. CİLT

VI. ULUSLARARASI

DÜNYA DİLİ
TÜRKÇE

SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
4-7 ARALIK 2013

II. CİLT

EDİTÖRLER

PROF. DR. HATİCE ŞAHİN

ARŞ. GÖR. İBRAHİM KARAHANCI

BURSA-2014

Uludağ Üniversitesi

VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu

Cilt II

Bildiri metinlerinin içeriğinden yazarları sorumludur. Tüm hakları saklıdır.

İzinsiz kopyalanamaz, aktarılamaz, çoğaltılamaz

Editörler:

Prof. Dr. Hatice Şahin

Arş. Gör. İbrahim Karahancı

Takım Numarası : 978-605-9968-18-8 (Tk)

ISBN : 978-605-9968-20-1 (2.c)

Kapak Tasarımı:

Öğr. Gör. Gültekin Erdal

İletişim:

Uludağ Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

16059 Görükle/BURSA

Tel: 0 224 2941810

0 224 2941812

0 224 2941824

E-posta: dunyadiliturkce2013@gmail.com

Genel Ağ Sayfası: <http://www.dunyadiliturkce2013.org.tr>

Basım ve Cilt: Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti.

Sertifika No: 15366

Alattınbey Mh. 634 Sk. Ayaz Plaza Nilüfer – BURSA

İÇİNDEKİLER

BOSNA'DA OSMANLI DÖNEMİNE AİT EDEBİ ARAŞTIRMALAR ve NAMIK KEMAL'İN BOŞNAKÇAYA TERCÜME EDİLEN ESERLERİ.....	865
Prof. Dr. İrfan MORİNA	
DİVAN ŞİİRİNDE “DİVŞÜRMEK” FİİLİ ÜZERİNE	871
Arş. Gör. Kadriye HOCAOĞLU	
TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KIRGIZCANIN PARALEL OLARAK ÖĞRETİMİNİN KIRGIZCA ÖĞRETİMİ METODUNUN GELİŞİMİNE TESİRİ.....	879
Öğr. Gör. Dr. Kaliya KULALİYEVA	
ÇOCUK DERGİLERİNDE DİL ve MİLLİYET ÇOCUK DERGİSİ ÖRNEĞİ.....	891
Yrd. Doç. Dr. Kelime ERDAL	
BİRLEŞİK EKLER ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ	899
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA	
SINIF ÖĞRETMENLERİNİN OKUL SÖZLÜĞÜ KULLANMA KONUSUNDAKİ TUTUM ve DAVRANIŞLARI.....	907
Yrd. Doç. Dr. Keziban TEKŞAN	
MENTAL FİLLER BAĞLAMINDA UYGUR HARFLİ OĞUZ KAĞAN DESTANI	921
Kuban SEÇKİN	
TERİMLERDE KAPSAM SORUNU: “ZARF” ÖRNEĞİ.....	931
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN	
ARNAVUTÇA SÖZLÜKLERDE TÜRKÇE ALINTILAR ve SEMANTİK İNCELEMESİ	939
Doç. Dr. Lindita XHANARİ (LATİFİ)	
6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ DİNLEME METİNLERİNİN DİNLEME YÖNTEM ve TEKNİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	949
Doç. Dr. Mehmet KURUDAYIOĞLU / Okt. Funda ÖRGE YAŞAR	
HALK HUKUKUNUN DİLİ	961
Doç. Dr. Mehmet Naci ÖNAL	
ÜÇÜN ve İÇİN EDATLARI ÜZERİNE YENİ BİR DEĞERLENDİRME.....	981
Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT	
FİILDEN İSİM YAPAN EK Mİ? SIFAT-FİİL EKİ Mİ?	987
Arş. Gör. Melike UÇAR	
AHISKA TÜRK EDEBİYATININ OLUŞUMUNDA DİL SORUNU	993
Yrd. Doç. Dr. Minara ALİYEVA	
KAZAK DÜNYA GÖRÜŞÜNDE “AT” ALGISI ve DİVÂNÜ LÜGATİ’T-TÜRK’TEN ÖRNEKLER.....	999
Miras KOSIBAYEV	
BİR TÜRK KÜLTÜR HAZİNESİ OLARAK KODEKS KUMANİKUS.....	1007
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH	
ORTAÖĞRETİM TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ALANINDA YENİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ.....	1017
Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU / Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ	
İKİ DİLLİ HALKLARDAN POMAKLAR: BURSA ÖRNEĞİ	1037
Dr. Mustafa ULUOCAK / Dr. Şükrü BAŞTÜRK / Yrd. Doç. Dr. Erol OGUR / Yrd. Doç. Dr. Süleyman EROĞLU / Prof. Dr. Hatice ŞAHİN	

DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE SORUNLAR ve ADLAŞMIŞ SIFAT TERİMİ	1047
Yrd. Doç. Dr. Münür ERTEN	
MURAT GÜLSOY'UN HİKÂYE ve ROMANLARINA SEMBOL DİLİNİN GÖRÜNTÜSÜ "RÜYA" NIN PENCERESİNDEN BAKMAK	1057
Yrd. Doç. Dr. Nagehan UÇAN EKE	
TÜRKİYE'DE BULUŞ YÖNTEMİYLE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	1067
Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ	
KIRIM TATAR DİLİNDE BİTKİ ADLARININ YAPISAL- ANLAMSAL ÖZELLİKLERİ.....	1079
Yrd. Doç. Dr. Nariye SEYDAMETOVA	
KAZAK TÜRKÇESİNDE YANSIMALI İKİLEMELER (SES ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN).....	1091
Doç. Dr. Nergis BİRAY	
HÜSEYİN KAZIM KADRI ve TÜRK LÜGATI	1105
Prof. Dr. Nevin KARABELA	
BALKANLAR ve TÜRK DİLİ.....	1111
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN	
AZERBAYCAN MUHACIR EDEBİYATINDA TÜRKÇÜLÜK	1125
Doç. Dr. Nezaket İSMAYİLOVA	
TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ "DEĞER" KAVRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	1131
Yrd. Doç. Dr. Nigar İPEK EĞİLMEZ / Yrd. Doç. Dr. Hatice FIRAT	
TÜRKİYE TÜRKÇESİ ve ÖZBEKÇEDE FARŞÇA ASILLI KELİMELERİN ÖZELLİKLERİ	1147
Arş. Gör. Nigora SOTİBOLDİYEVA OHUNDEDAYEVA	
ESKİ TÜRK METİNLERİNDE DUA ETME İLE İLGİLİ DEYİMLER	1153
Doç. Dr. Nurida NOVRUZOVA	
TÜRKÇE ÖĞRENMENİN DORUK NOKTASI: GÜZEL ÜSLUP.....	1159
Prof. Dr. Nuri YÜCE	
TÜRKÇEDE YENİ İMKÂN ARAYIŞLARI EKSENİNDE İLHAN BERK'TE DİL SAPMALARI	1165
Yrd. Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ	
TÜRKÇENİN LÜBNAN'DAKİ VARLIĞI ve GÜNCEL SORUNLARI.....	1177
Yrd. Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR	
16. YÜZYILA AİT BİR SİYASETNAME: FERRUHNÂME	1189
Arş. Gör. Dr. Özlem AKBULAK	
BİR 16. YÜZYIL METNİ: TERCÜME-İ AYNE'L-HAYAT'TA ŞEKİL ve ZAMAN EKLERİ	1199
Doç. Dr. Paki KÜÇÜKER / Okt. Sibel MURAD	
TÜRK ve KAZAK DESTANLARINDAKİ KADIN TASVİRİNİN DİYALOG ARACILIĞIYLA TECELLİ ETMESİ.....	1211
Yrd. Doç. Dr. Pakizat ADİYEVA / Prof. Dr. Ahsen Fatma TURAN	
TANZİMAT'TAN DİL DEVRİMİNE BATI KAYNAKLI TERİMLERE KARŞILIK BULMA ÇALIŞMALARI ve İZLENEN YÖNTEMLER	1229
Doç. Dr. Paşa YAVUZARSLAN	
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE İSTEME KİPLİĞİ	1237
Arş. Gör. Pelin MANAP	

KIRIM TATAR HALK EDEBİYATINDA RENK BELİRTİLERİNİN ETNOKÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ (HALK TÜRKÜLERİ İLE DEYİMLER)	1257
Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA	
YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE ÖĞRENİMLERİNDE KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLER ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	1265
Assoc. Prof. Dr. Rasim ÖZYÜREK	
ÇAĞDAŞ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ve ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE BAĞIMLI ÖGESİZ BİRLEŞİK CÜMLELERİN ZAMAN-GÖRÜNÜŞ ANLAMI.....	1275
Uzm. Recai ÜNAL	
KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA FARŞÇA YÜKLEM KALIPLARI	1297
Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE	
AHMET HAMDİ TANPINAR'IN "HUZUR" ADLI ROMANINDA EDATLARIN İNCELENMESİ	1309
Doç. Dr. Sabri Tefrik HAMMAM	
KISÂSÜ'L-ENBİYÂ ÜZERİNE DÜZELTMELER	1349
Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK	
TÜRKİYE'DEKİ TELEVİZYON KANALLARINDA YAYINLANAN HABER BÜLTENLERİNDE DİLİN KULLANILMA BİÇİMİ: MASALSI ANLATIM	1357
Prof. Dr. Sedat CERECİ	
KPSS ÖĞRETMENLİK ALAN BİLGİSİ TESTİ (ÖABT) İLE İLGİLİ TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BEKLENTİLERİ	1367
Doç. Dr. Sedat MADEN	
XVIII. YÜZYILA AİT TÜRKÇE BİR SEYAHATNAME ve SEFARETNAME: "TARİH-İ TUHFETÜ'L-GARİB ve NETİCE-İ DİL-FERİB"	1379
Selami KARADUMAN	
EL-ITKÂN KUR'AN TEFSİRİ ve ESERİN KARIŞIK DİLLİLİĞİ ÜZERİNE.....	1385
Sema EYNEL	
YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ MODELİ (SARAYBOSNA ÖRNEĞİ).....	1397
Uzm. Yrd. Serdar BAŞUTKU	
YENİ HİTİT KİTABIYLA YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE POLONYA'DA KARŞILAŞILAN SORUNLAR	1407
Serkan İPEK	
YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN ROMANLARININ İDEAL KİŞİLERİ ve BUNLARIN YAPI İÇİNDEKİ İŞLEVLERİ.....	1417
Yrd. Doç. Dr. Soner AKPINAR	
TÜRKÇEDE DOLAYLILIK KAVRAMI ve BU YAPININ HİNT-AVRUPA DİLLERİNE (ARNAVUTÇADA) ÇEVİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	1429
Dr. Spartak KADIU / Dr. Xhemile ABDIU	
TÜRK DİLİNİN TARİHİ DÖNEMLERİNDE ve ÇAĞDAŞ LEHÇELERİNDE İKİZ ÜNLÜ (DİFTONG).....	1437
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN	
TÜRKÇEDE ÇAP- FİİLİ ve TÜREMİŞLERİ.....	1461
Doç. Dr. Şaban DOĞAN	
XVIII. YÜZYILDA YAZILMIŞ ATEŞLİ SİLAHLARLA İLGİLİ TÜRKÇE BİR ESER: "ÜMMÜ'L-ĞAZÂ"	1477
Şamil ÇAN / Salim AYDÜZ	

YAPIM ve ÇEKİM EKLERİNİN SES DEĞİŞİMİNE ETKİLERİ	1485
Şener METE	
FERYAT EDEN KELİMELEER	1501
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN	
OSMANLI MATEMATİK DİLİNİN OLUŞUMUNDA YÛSUF BİN KEMÂL EL-BURSEVÎ'NİN CÂMÎ'Ü'L-HİSÂB'ININ YERİ ve ÖNEMİ	1507
Arş. Gör. Şermin KALAFAT	
TARİHÎ ROMANDA DİLİN KULLANIMI: BEKİR BÜYÜKARKIN ÖRNEĞİ	1515
Arş. Gör. Tayfun BARIŞ	
DÜNYA DİLİ OLMANIN GEREKLERİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER	1529
Doç. Dr. Turgut TOK	
RÜŞTÜ ONUR'UN TÜRKÇE ve HALK SANATI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	1535
Umut ERDOĞAN	
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ÖĞRETMEN YETERLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	1559
Yrd. Doç. Dr. Ümit YILDIZ / Prof. Dr. Yusuf TEPELİ	
BİLEŞİK KİPLİ FİİLLERİN RİVAYETİ ve TÜRKÇENİN MORFO-SEMANTİK NİTELİĞİ (ARNAVUTÇADAKİ ADMİRATİV KİPİ İLE KIYASLAYARAK).....	1573
Dr. Xhemile ABDÛ / Dr. Spartak KADÛ	
XV-XVI. YÜZYILLARDA BİLİMSSEL EDEBİYATIN ÇEVİRİ DİLİ OLARAK TÜRK DİLİ	1583
Doç. Dr. Yegana GEZALOVA	
TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA N- / -N- / -N TÜREMESİ	1591
Arş. Gör. Yelda YEŞİLDAL	
KUTADGU BİLİG'DE GEÇEN ÇERGÜÇİ/ÇERGÜLE- ve ÇİÇE SÖZLERİ HAKKINDA.....	1599
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	
ÇİN'İN ÜNİVERSİTELERİNDEKİ TÜRKİYE TÜRKÇESİ EĞİTİMİ	1605
Zhimin HAN / Dr. Ziyafet GASIMOVA	
TATAR DİLİ - DEVLET DİLİ: GEÇMİŞİ ve BUGÜNÜ.....	1619
Zoya KİRİLLOVA	
ANADOLU SAHASI TIP METİNLERİNDEN DÜRRÜ'L MEKNÛN'DA TÜRKÇE TERİMLER.....	1623
Prof. Dr. Zuhâl KÜLTÜRÂL	
TÜRK DÜNYASININ SERVET'İ	1631
Selda SERİN	

TÜRK YANIŞLARININ DİLİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, mustafakaratas2003@yahoo.com, mustafakaratas@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Türk dilinin en önemli özelliklerinden biri de nesne, hareket veya kavramların adlandırmasında çeşitli imkânlarla sahip olmasıdır. Bu imkânlar Türk diline, adlandırma konusunda çok verimli bir dil olma özelliği kazandırmıştır. Bu verimliliği, Türk yanışlarının (motif) adlandırılmasında da görmek mümkündür. Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar bittim Türk coğrafyalarında binlerce yıldır varlığını sürdürmeye devam eden Türk halı ve düz dokuma sanatının en önemli göstergesi yanışlardır.

Türk halı ve düz dokumalarındaki yanışların tarih boyunca dokuyucular tarafından Türk dilinin sunduğu imkânlar çerçevesinde adlandırıldığı görülmektedir. Yanış adları; Türk dilinin çeşitli yapı özelliklerini barındırması, çok çeşitli kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuş olması ve bu adlandırılma sürecinde çeşitli anlam olaylarının gerçekleşmesi açısından çeşitlilikler göstermektedir.

Bu çalışmada, Anadolu sahası Türk halı ve düz dokuma ürünlerinde kullanılan Türk yanış adlarındaki çeşitliliği, zenginliği ve böylece yanış adlarının Türk dilinin söz varlığında çok önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, adlandırma, yanış

ABSTARCT

One of the most important features of the Turkish language is that it has a variety of opportunities in the naming of objects, movements, or concepts. These possibilities have given Turkish language the opportunity to be very productive in the field of naming. It is also possible to see this productivity in the naming of "Turkish yanış". "Yanış" is the most important sign of the art of weaving carpets and flat weavings which still continues its existence in all of the Turkish geographies from Central Asia to Anatolia.

Throughout the history, it has been observed that "yanış" in Turkish carpets and flat weavings have been named by the opportunities that Turkish Language presents. The names of "yanış" have shown differences from the points of their covering various structures of the Turkish language, their being created by using a wide variety sources and semantic events that occurred in the naming process.

In this study, variety and richness of the names of "Turkish Yanış" in the field of Anatolian Turkish carpets and flat weavings have been identified and thus, the importance of "yanış" in the vocabulary of the Turkish Language is expressed.

Key Words: Turkish Language, naming, yanış

1. Dil ve Adlandırma

İnsan, karşılaştığı her yeni nesne ve hareketi, belleğindeki eski varlık ve olaylarla karşılaştırmakta ve benzer olanları kümelemektedir. "İnsan mantığının en erken gelişmiş düşünüş düzeneği" (Şenel 2009: 201), olarak kabul edilen bu "benzetme" (anoloji) gücü sayesinde insan, içinde bulunduğu düzenedeki çeşitliliği kümeleyerek kavramaya çalışmıştır. Çevresindeki nesne ve olayları, içinde bulunduğu şartların ve ihtiyaçların etkisiyle zihninde "benzer görüntüler"den oluşan kümelere karşılık gelen "kavram"lara dönüştüren insan, bir sonraki adıma geçerek nesnelerin kavramlarını "adlandırma" ihtiyacı hissetmiştir. Böylece her dil benzer kavramlara farklı adlar vermiştir (Erkman-Akerson 2007: 188).

Başta göz olmak üzere beş duyu organıyla bir tarayıcı gibi nesnelere ve olayları zihnine resmeden insan, bu nesne ve olayları “adlandırarak” (kodlayarak) dil adını verdiğimiz yapının temelini atmıştır.¹

Dil, kişilerin duygu ve düşüncelerini sesçe ve anlamca ortak sözcükler ve kurallardan yararlanarak karşı tarafa aktarılmasını sağlayan, “nedensizlik ilkesi”yle (nedeni bilinmeyen bir şekilde) yaratılmış simgelerden oluşan ve onu kullanan toplumdaki insanların yaşadıkları çevreye, iklim şartlarına, yaşam biçimlerine, duygu ve düşünce dünyalarına göre şekillenerek “kültür”ü oluşturan bir “işletim, veri saklama ve aktarım sistemi”dir.

Türkçenin binlerce yıllık sözlü ve yazılı olarak kullanılmasıyla sahip olduğu çeşitli kavramları karşılama imkânı Türkçeye, adlandırma konusunda çok verimli bir dil olma özelliği kazandırmıştır. Bu verimliliği, Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar bütün Türk coğrafyalarında binlerce yıldır varlığını sürdürmeye devam eden Türk halı ve düz dokuma sanatının en önemli göstergesi olan yarışların adlandırılmasında da görmek mümkündür.

2. Yarış Kavramı ve Terimi

Göçerevli yaşamın temel bir ihtiyacı olan halı ve düz dokuma yaygılar, Türklerin zihnindeki kavramları, iplik aracılığıyla somutlaştırıp uyguladığı önemli bir kültür ögesidir. Nesnelere taklit edilmesiyle oluşan somut şekiller veya dünya görüşünün, duyguların veya düşüncelerin somutlaştırılmasıyla beliren soyut şekiller, Türk halı ve düz dokuma sanatında yarışların, desenlerin ve kompozisyonların ortaya çıkmasını sağlamıştır.² Dolayısıyla, yarışlar sadece halı veya düz dokuma örneklerinde görülen birer sanat eseri olmaktan öte, “sosyal tarih”in dile geldiği veya getirildiği tanıklar ve belgeler olarak değerlendirilebilir. Halı veya düz dokumalar üzerindeki yarışlar bu özellikleriyle görsel bir dil olarak kabul edilebilmektedir (Aksoy 2008: 87-89, Ersoy 1987: 31-37). Bu nedenle yarışlar da tıpkı imgeler, metinler ve sözlü ifadeler gibi önemli birer tarihî kanıt olarak değerlendirilebilmektedir (Burke 2003: 13).

Halı ve düz dokuma sanatları ile ilgili bilimsel çalışmalarda, süs unsurları için *yarış*, *motif*, *model*, *ikon*, *ikonografi*, *desen*, *kompozisyon*, *sembol*, *simge*, *remiz*, *damga* vb. terimlerin sınırları çizilmeden veya birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Öncelikle, *kompozisyon*, *desen*, *motif* ve *yarış* terimlerinin sınırlarının çizilmesi gerekmektedir.

Latince *compositio*’dan Batı dillerine geçen *kompozisyon* terimi, “Bir sanat yapıtında yapıtı oluşturan öğelerin belirli bir düzen içinde bir araya getirilmesi.” (Erzen 1997: 1038), “Yapıtı oluşturan öğelerin belirli düzen bağlantıları içinde bir araya getirilmesi ve bu çalışma sonucunda ortaya çıkan yapıtın kendisi” (Sözen, Tanyeli 1992: 135) şeklinde tanımlanmıştır. Bu özelliği ile kompozisyonun “her şeyin yerli yerine oturduğu tamamlanmışlık” hali olduğu belirtilmiştir (Mülayim 2008: 72).

Fransızca *dessin*’den Türkçeye geçen *desen* terimi, “1. Çizim, 2. dokuma, çini, seramik, mozaik, alçı, ahşap ya da metalden yapılmış küçük el sanatı ürünlerinin bezenmesinde örgelerle oluşturulan kompozisyon düzeni” (Tükel 1997: 449) olarak anlamlandırılmıştır. Bir başka ifadeyle *desen*, bir kompozisyon

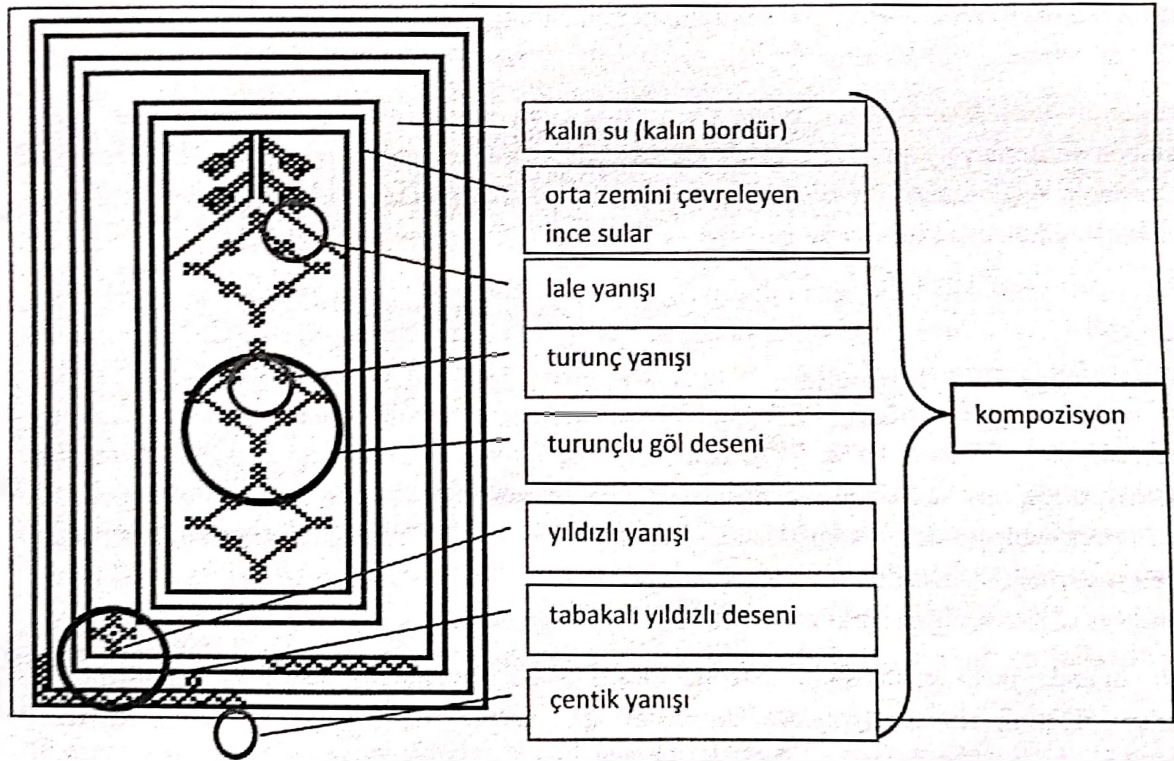
¹ “Adlandırma” sonucunda sadece nesne veya olaylar insan zihninde sembollerle kodlanmakta ve böylece dilin “sözlük yapısına” girebilecek unsurlar oluşmaktadır ve buna “edinim” adı verilmektedir; ancak dilin “edinim” kısmı yanında bir de “kullanım” kısmı vardır ve dili esas itibarıyla oluşturan bu “kullanım” kısmıdır. Seslerin birbirleriyle ilişkilerinden kelimeler, kelimelerin birbirleriyle ilişkilerinden de cümleler ortaya çıkmaktadır. İletişimi asıl gerçekleştiren cümlelerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Karaağaç 2002: s. 33-46, 97-110; Erkman-Akerson 2005: 36, 37.

² Bu özellikleri ile halı ve düz dokuma ürünleri, Sadık Tural tarafından, malzemeleri bakımından “Malzemesi yün ve pamuk olanlar”, yardımcı organ ve organ grubu bakımından da “Göze Hitap Eden” ve “Tek boyutlu” sanatlar grubuna dâhil edilmiştir. (Tural 1997: 1266-1267).

yon içerisinde anlamlı en küçük birimler olan yanışlardan oluşmuş yapıdır. Dolayısıyla *desen*, *kompozisyon* içerisindeki *yanıştan* daha büyük yapı birimidir.

Fransızca *motif* kelimesinin ses ve şekilce değişmeden dilimize girmesiyle Türkçede kullanılmaya başlayan *motif* teriminin sözlük anlamı, “Bezeme ve süslemede bütünü oluşturan parçalardan her birine verilen ad.” olarak verilmiş (Sözen, Tanyeli 1992: 166) ve *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*’nde Türkçedeki karşılığının *örge* olduğu belirtilmiştir (s. 1409). Sadık Tural ise motifi, “her biri tek başına bir varlık taşımadığı halde, bir bütünlün bir bezemenin, bir süsün anlamlı parçası olma özelliği taşıyan sanat öğelerinden her biri” olarak tanımlamıştır (Tural 1998: 12). Türk halı ve düz dokuma sanatında *motif* terimi yerine *desen*, *model*, *yanış* (*yağniç*, *yağniş*), *oyu*, *tabak*, *su* vb. kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Görüldüğü gibi bu kelimeler farklı bir halıcılık terimi değil, *motif* kelimesinin karşılığı olarak Anadolu ağzlarında kullanılan kelimelerdir.³

Sonuç olarak, yukarıda tanımları verilen terimlerle ilgili şu tespitleri yapmak mümkündür: *Yanış* (*motif*, *model*), *desen*, *kompozisyon* terimleri halı ve düz dokuma sanatında bir bütün olarak karşımıza çıkan tamamlanmış bir eserin yapı birimleridir. Bu yapı birimleri iç içedir ve bunların en küçüğüne *yanış*, yanışların belli bir düzene göre istif edilmiş şekline *desen* ve bütün desenlerin belli bir düzen içerisinde yerleştirilmesine ve böylece oluşan tamamlanmış yapıya *kompozisyon* adı verilmektedir⁴:

Şekil 1: Halıdaki Yapı Birimleri (Basamaklı Mihraplı Milas Halısı Örneği)

Türk halı ve düz dokuma sanatında, “Her biri tek başına bir varlık taşımadığı halde, bir bütünlün bir bezemenin bir süsün anlamlı parçası” olarak tanımlanan (Tural 1998: ??) yanış için kaynaklarda veya yörelerde, yukarıda da ifade edildiği gibi, *motif*, *desen*, *model*, *yanış* (*yağniç*, *yağniş*), *motif*, *oyu*, *ta-*

³ Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi’nin *motif* kelimesinin Türkçe karşılığı olarak verdiği *örge* kelimesine ağzılarda ve bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalarda rastlanmamıştır. Bu durum, *örge* kelimesinin sonradan türetilmiş olduğunu göstermektedir.

⁴ Halı veya düz dokuma sanatında ortaya çıkarılmış bir eserin kompozisyonunda, sanat tarihçilerinin çalışmaları doğrultusunda çeşitli ikonların, simgelerin veya damgaların da kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Bu şekillerin her biri bir yanıştır; ancak her yanışın kökeninin farklı olabileceği (ikon, simge veya damga) belirtilmelidir.

bak, su vb. adların kullanıldığı görülmektedir. Bu kelimelere ek olarak, *nanış, örenek* ve *organtı* (öğ. *renti*) kelimelerinin de kullanıldığı (Deniz 2000: 71); bunların dışında, Türkçede *örnek, nakış, bezek, çitlik, şekil, süs, işlengi, en-im, göl/gol, sayma, oy, oya oyum, bediz, bedüz* kelimelerinden birinin de, yine yanışın yerine kullanılabileceği belirtilmiştir (Tural 1998: 8-12).

Bu alanda çalışan araştırmacıların kullandıkları terimlerde birlik olmadığı görülmektedir. Hatta aynı çalışmalarda farklı terimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Bu alanda çalışan araştırmacıların çoğu sadece *motif* terimini tercih etmişlerdir. Çok daha dikkat çekici olanı ise Türkçedeki halı ve halıcılık terimleri çalışmasında dahi *yanış* terimine değinilmemesi ve bu terim yerine *motif*in tercih edilmesidir (Açıkgöz 1984: 173). Buna rağmen, Anadolu Türk halı ve düz dokuma sanatının icra edildiği yörelerde bu kavram için halk arasında en yaygın kullanılan terimin *yanış* olduğu tespit edilmiştir (Karataş 2013: 6-8).

Derleme Sözlüğü'nde *yanış, yaneç, yaneş, yangış, yanış, yanışa, yanıç, yanuç, yağnış* gibi şekillerinin kullanıldığı da kaydedilen *yanış* teriminin Türkçe *yangış* kelimesinden geldiği ileri sürülmüştür; ancak *yangış* kelimesinin kökenine dair daha ayrıntılı bilgi verilmemiştir (Gülensoy 2011: s. 140); ancak Tuncer Gülensoy, "damga" anlamına gelen *im* kelimesinin *Tarama Sözlüğü*'nde olmasına rağmen, *yanış* kelimesinin bulunmadığını, bunun da kelimenin daha sonra ortaya çıkmış olabileceğini belirterek kelimenin *yan* "yan" ve *iş* "nakış" kelimelerinden meydana gelmiş olabileceğini, nitekim *el işi* veya *iğne işi* ifadelerinin de Türkçede kullanıldığını ifade etmiştir. (Gülensoy 1989: 118). Bu kelimenin DLT'de de geçmediği görülmektedir.

Tuncer Gülensoy'un *Köken Bilgisi Sözlüğü*'nde (2011) *yanış* terimi halk ağzında kullanılan "nakış, süs" anlamıyla verilmiş ve yapısı ise DLT'den alınan bilgiye dayanılarak <yan+iş "iş" şeklinde belirtilmiştir. Anadolu ağızlarındaki *yaneç, yaneş, yangış, yanış, yanıç, yanışa* şekillerinin de verildiği açıklamada, kelimenin kökenine dair başka bir bilgi verilmemiştir (Gülensoy 2011: 1058).

Clauson, *yañış* sözünün kökü olduğunu düşündüğümüz *yañ* kökünün "örnek, model" anlamıyla Çince'den alıntı olduğunu ve bazı anlam farklılıklarıyla Kuzeydoğu Türk lehçelerinde kullanıldığını, tarihî Türk lehçelerinden Harezmi Türkçesinde "model, tarz, tavır", Osmanlı Türkçesinde (XV. yy.) "şekil, biçim, tarz" anlamlarıyla ve Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde *yañla* "gibi, benzer" şekliyle kullanıldığını kaydetmektedir⁵ (Clauson 1972: 940). Karaağaç ise, Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde "yaradılış, tabiat, karakter, doğa, huy" anlamlarıyla *yan* (ı) sözüne yer vermiş ve bu sözün Çince'de *yangçu* "biçim, görünüş, tarz, yol, yordam" şekli ve anlamıyla kullanıldığını belirtmiştir (Karaağaç 2008: 903). Dolayısıyla bu verilerden hareketle, Clauson'un aksine sözün Türkçeden Çinceye geçtiği iddia edilmiştir. Ayrıca, *iş* sözünün diğer Türk lehçelerinde kullanıldığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

Bu bilgilerin dışında, *yanış* kelimesinin kökenine dair müstakil bir etimoloji çalışması yapılmamıştır. Bundan dolayı, ihtiyatlı olmak kaydıyla, Clauson'un "model, tarz" anlamlarıyla kaydettiği (Clauson 1972: 940) ve *Kutadgu Bilig*'de de "merkez, âdet, kaide, tarz" anlamlarıyla geçen (Arat 1979: 520) T. *yañ* kelimesinin, bu kelimenin kökü olduğunu düşünüyoruz. *Yañ* ismine {+ı} isimden fiil yapma eki getirilerek **yanı-* "model oluşturmak" fiili yapılmış, oradan da "oluşturulmuş model" anlamında *yanış* sözü ortaya çıkmış olmalıdır: *yañ* "tarz, model" > **yañ+i-* "tarz, model oluşturmak" > *yañ+i-ş* "oluşturulmuş model".

Yañış sözünün Türk lehçeleri içerisinde sadece Türkiye Türkçesinde yaşıyor olmasının en önemli nedeni, "model, tarz" anlamındaki *yañ kökü ile* Türkiye Türkçesi ağızlarında "sevдалanmak", *Tarama Sözlüğü*'nde ise "dert dökmek" anlamlarında kullanılan *yan-* fiilinin sesçe benzerliği ve anlamca ör-

⁵ Clauson, *yak-, yal-, yan-* fiillerinin kökünün **ya-* olabileceğini göndermelerle ifade etmektedir. Ancak **ya-* fiili ile *yañ* kökü arasında herhangi bir ilişki kurmamaktadır.

tüşmesidir. Ayrıca, yine Türkiye Türkçesindeki *yak-* fiilinin de *türkü yak-* ve *ağıt yak-* örneklerindeki kullanımı yukarıda ifade edilen anlam ilişkisini doğrular niteliktedir. Çünkü Türklerin sevda, ayrılık, evlenme isteği, ölüm acısı vb. her türlü duygularını renk ve iplikler vasıtasıyla halıya veya kilime dokudukları ya da sözler aracılığıyla müziğe dönüştürdükleri, böylece de, bir *türkü* veya *ağıt* ortaya çıkardıkları bilinmektedir. Sonuç olarak, *yan-*, *yak-* ve *yanış* arasındaki bu ses ve anlam ilişkileri *yanış* sözünün Türkiye Türkçesinde kullanılıyor olmasını açıklayabilmektedir.

Halı ve düz dokuma yaygılarda bir “biçim” olarak görülen ve özellikle de benzerlik ilişkisiyle ortaya çıkmış olan yanışlar, gösterge türlerinden “görüntüsel gösterge” (ikon) türüne girmektedir. Ayrıca, yanışlar birer biçim olarak simge veya damga olarak da incelenebilmektedir. Ancak bu şekiller tarih boyunca daima adlandırılarak yaşadığı için yanışın biçimi ile ona yakıştırılan veya konan ad daima birlikte yaşamıştır.

3. “Yanışların Dili”

Dil kelimesinin anlamlarından biri de “Belli durumlara, mesleklere, konulara özgü dil”dir (Türkçe Sözlük 2005: 526). Bu anlam göz önüne alındığında, çiçeklerin dili, renklerin dili vb. örneklerde de görüldüğü gibi adı geçen unsurun, çeşitli özellikleriyle kişilerin iletişim kurmasını sağladığı görülmektedir. Buna göre, “yanışların dili” ifadesinden öncelikli olarak anlaşılan, aslen bir biçim (şekil, çizim) olan yanışların şekilleri vasıtasıyla dokuyucu ile diğer kişiler arasında kurulan iletişimdir. Şarkıda söylendiği gibi, “Sevdiğine sözü olan bir kilim dokur/Kilimin dilinden ancak anlayan okur” ve “Kilim kalbin aynasıdır, Gönül sesidir/Her nakışı bir duygunun ifadesidir/Kilim sevgiliye çağrı, aşka davettir/Kimi renkler şikâyetir, kimi hasrettir.” Bu nedenle, “Kilimlerin dilinden anlayanlar, onu kitap gibi okur, dokuyanın ne demek istediğini hemen anlar.” (Önder 1991: 47-49).

Halı veya düz dokuma kültürünün içinde yaşamış olan insanlar tarafından aynı şekilde anlamlandırılmış (kodlama) çizgi ve renklerden oluşan dile *sembolik (simgesel) dil* adı verilmektedir. *Simge (sem-bol)* teriminin bu geniş kullanım alanı, “*bir şeyin yerine kullanılma*” anlamı ile açıklanmaktadır (Wel- lek; Warren 1983: 252). Simgelerin bu “yerine kullanma” özelliği, *simge dili* adı verilen bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

“*Sanat, bir çeşit haberleşme aracı, bir çeşit dil, felsefe ve dinle ilgili kavramları ileten bir yol, bir usûl*” olarak tanımlandığı için (Balpınar 1975: 11-12) Türk halı ve düz dokuma sanatında kullanılan yanışlar, bu şekilde de bir dil olarak değerlendirilmekte ve bu dilin görsel sanatlarda en çok kullanılan dil olduğu, zaman ve mekân tanımadığı, toplumların ortak bir dili olabilme özelliği taşıdığı ve bu özelliklerinden dolayı pek çok sanat eserinde görülebildiği ifade edilmektedir (Uğurlu 1991: 78).

Türk halı ve düz dokuma yaygı sanatında kullanılan yanışların art zamanlı ve eş zamanlı incelenmesi bunların tarihten bugüne, çok geniş bir coğrafya üzerinde yaşayan tüm Türkler tarafından bilindiği ve ortak olarak kullanıldığını göstermektedir.⁶

Yanışların yukarıda değinilen simge dillerinin dışında, bir de biçimin (şeklin, çizginin) adlandırılmasıyla birlikte ortaya çıkan ve yanışların adlarından oluşan dil bulunmaktadır. Çalışmamızın başlığında bulunan “yanışların dili” ifadesinden kastedilen yanışların adları ve bu adların Türkçedeki çeşitli özellikleridir.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Kırzioğlu 1994, 1998, 2001, 2002; Alp 2004, Yıldırım 2000, Özönder 1998, Esedova 1999, Karamağralı 1980.

4. Yanışların Adlandırılması

İnsanlık tarihinde varlık, hareket veya kavramlar adlandırıldığı gibi çeşitli biçimlerin de adlandırıldığı görülmektedir. Yanışlar bu adlandırmalar içerisinde çok özgün bir yere sahiptir. Dış dünya algısının nesne (figür), çizgi, iplik, renk vb. unsurlarla görsel bir sanata dönüşümü olarak değerlendirilebilecek olan yanışlar da hem bir biçim hem de bir gösterge özelliği taşımaktadır. Bu bakımdan, gösterge bilimine göre, halı ve düz dokuma sanatında kullanılan yanışların özellikle benzerlik ilişkisiyle üretilmiş olanları birer görüntüsel gösterge (ikon)dir. Yanış şekli bir gösterge olarak kabul edilse de bu şeklin adı olmadığı sürece bir dil göstergesi (simge) olarak kabul edilemez. Bundan dolayı, yeryüzündeki her varlık adlandırılabilirdiği gibi yanışlar da adlandırılmıştır. Böylece dil dışı bir gösterge, bir dil göstergesi (simge) haline getirilmiştir. Ancak her iki gösterge de birlikte kullanılmaya devam etmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi özellikle benzerlik ilişkisiyle ortaya çıktığı belirlenebilen yanışlar birer görüntüsel gösterge olarak kabul edilmektedir. Çünkü görüntüsel göstergede bir görüntüyle (portre, resim, çizim, yanış vb.) doğal dil (dil göstergesi) kullanılmadan bilgi veya iletiler aktarılmaktadır. Burada nedensiz bir uzlaşımından çok tam bir benzerlik ilişkisi bulunmaktadır (Kıran, Eziler Kıran 2010: 57). Ancak yanışın göndergesinin bilinemediği ya da yanış ile (gösteren) göndergesi arasında benzerlik ilişkisi kurulamadığı örnekler için görüntüsel gösterge tanımı yapmak çok zordur. Ayrıca, bu konu, yanış çizimi ile o çizimin göndergesi arasındaki ilişkiyi sorguladığı için, görüntüsel göstergeler üzerinde çalışan bilim insanlarının ve güzel sanatlar uzmanlarının çalışma alanına girmektedir. Alan çalışmalarında, bu tür yanışlar söz konusu olduğunda, bir "yerine koyma" ürünü olan simgelerden *simgele-* veya *sembolize et-* fiilleriyle söz edilmektedir.

Görüntüsel gösterge ile onun göndergesi arasındaki ilişkinin dışında, görüntüsel göstergenin adlandırılmasıyla yeni bir gösterge dizgesi ortaya çıkmış olur. Buna yukarıda da değinildiği gibi *dil göstergesi* adı verilmektedir. Bu gösterge dizgesinde ise yine gösteren ile gönderge arasındaki ilişkinin belirlenmesinde birtakım zorluklar bulunmaktadır.

Adlandırma süreciyle ortaya çıkan dil göstergesinde gösteren, yanışın adından (yazılı ya da sözlü) oluşmaktadır. Ancak bu göstergenin göndergesi her zaman açık bir şekilde bilinmemektedir. Örneğin; *kedi izi, lale, sarmaşık, zincir, göz* gibi örneklerde gönderge, bu kelimelerle adlandırılmış olan nesnelere benzetilerek meydana gelen yanış şekillerinden oluşmaktadır. Daha doğrusu bu ilişki, yanışın dokunma ve adlandırılma sürecinin dışında olan, dolayısıyla yanışın neden bu isimlerle adlandırıldığına şahit olmayan bizler tarafından kurulmaktadır. Ayrıca, bir de *türkmen gülü, deli cafer, karı boşatan, kedi bastı, ada milas piçi, heybe gülü* adıyla bilinen yanışlar bulunmaktadır. Bu örneklerde ise, yanış adlarının göndergeleri açık bir şekilde bilinmemektedir. Böylece anlam üçgeni tamamlanmadığı için bunlardan birer gösterge olarak söz etmek zorlaşmaktadır. Bu örneklerde elbette yanışa, bu ismin verilmesinin bir nedeni bulunmaktadır ve bunlar genellikle benzerlik ilişkisi dışındaki nedenler olabilmektedir; ancak bunları günümüzde halı ve kilim dokuyan kadınlar dahi tam bilmemektedir. Bilmeleri de mümkün değildir. Çünkü bir nesneye ad vermek çoklukla ad verenin yaşantısı, duygu ve düşünce dünyasıyla ilgilidir. Bununla birlikte, örneğin, yanışa neden *yılan* adının verildiği sorusu farklı bilgilerin karışmasına neden olmaktadır. Buna göre;

1. Yılana benzeyen bir şekilden oluşmasından dolayı, yanışa *yılan* adının verilmesi, bir görsel göstergenin adlandırılmasıyla oluşan dilsel göstergedeki gösteren ile gönderge arasındaki ilişki ile ilgilidir. Bu nedenle, neden *yılan* adının verildiği sorusu, dil göstergesi ile ilgili bir konudur.
2. Yanışın neden *yılan* şeklinde dokunduğu sorusu, bir görüntüsel göstergedeki gösteren ile gönderge arasındaki ilişki ile ilgilidir.

3. Yılına benzetilerek oluşturulan bir yanışın neden halı veya kilime dokunduğu sorusu ise dokuyucunun kişisel hayatı, psikolojik durumu, yaşantısı gibi dil dışı sebeplerle ilgilidir. Bu nedenle halı ve kilim dokuma sanatıyla uğraşan dokumacıların bu tür yanışlarla ilgili anlattıkları daha çok dilden dile anlatılarak yaydıkları efsanelerden oluşmaktadır.

5. Türkiye Türkçesinde Yanış Adları ve Özellikleri

Temel geçim kaynağı hayvancılık olan göçrevli Türklerde halı ve düz dokumacılığın çok gelişmiş olduğu bilinmektedir. Bu konudaki en iyi örnek M.Ö. V. yüzyıla ait olduğu tespit edilen Pazırık halıdır. Dünyanın en ünlü halısı olan halıyı 1949 yılı yazında Sergei Rudenko'nun başını çektiği bir grup Rus arkeolog Altay dağları eteklerinde kurgan içinde bulmuşlardır. Pazırık halısı, Türklerde halı ve kilim dokumacılığının ne kadar gelişmiş bir sanat haline geldiğini en iyi gösteren örnek olarak kabul edilmektedir.

Orta Asya kökenli olmasına rağmen Türk halı ve kilim sanatı, Anadolu'nun Türkleşmesinden sonra da Türk dokumacılığının İslam estetiği ile birleşmesiyle Anadolu'da muhteşem örneklerini vermeye devam etmiştir.

Türklerin hayvancılığa dayalı göçrevli kültürüyle ortaya çıkarak temel giyecek ve çadır ihtiyacını karşılamak için yapılan dokumacılık, daha sonra tüm Türk dünyasında olduğu gibi Anadolu'da da sanat hâline gelmiştir. Bu sanatın en önemli göstergelerinden biri de halı ve kilimlere dokunan yanışlardır. Bu yanışlar, hayat tarzının bir sonucu olarak genellikle bitki, hayvan ve geometrik şekillerden esinlenerek oluşturulmuştur. Bu tasarımlar, Türkçenin sunduğu imkânlar çerçevesinde adlandırılmıştır. Türkçenin çeşitli yapı özellikleri kullanılarak yapılmış olan bu adlandırmalar, hem kaynakları açısından hem de bu adlandırmaların yapılması sırasında gerçekleşen anlam olayları açısından çeşitlilikler göstermektedir (Karataş 2013).

5.1. Yanış Adlarının Yapı Özellikleri

Doğadaki nesne ve hareketlerin kavramlaştırılması ve bu kavramların bir dil işareti (sembol) bağlanmasıyla *adlandırma* gerçekleşmektedir. İnsan, çevresindeki dünyayı algılamaya başladığı andan itibaren içine doğduğu kültürün bilgilerini, nesne ve hareketlerin adlarıyla öğrenmeye başlamaktadır. Bu öğrenme süreci dil ile gerçekleştiği için yeni bilgilerin edinilmesi demek, yeni kelimelerin öğrenilmesi anlamına gelmektedir. Dilde yeni bir bilgiyi karşılamak üzere üretilebilecek ve kullanılacak yeni kelime yapmak için iki yol bulunmaktadır: Bunlardan birincisi "değiştirme" diğeri ise "alma"dır. Dolayısıyla, bir dilin söz varlığının başlıca iki kaynağı, dildeki mevcut öğeleri ses ve anlamca değiştirme veya başka bir dilden alıntı yapmadır. "Değiştirme" de her türlü türetmeyi ve ses, şekil ve anlam değiştirmelerini kapsamaktadır (Karaağaç 2002: 33; 2009: 20). Dilcilikte "dil bir öğesinden çeşitli ekler ya da büküm biçimleriyle yeni sözcükler üreterek değişik kavramların anlatımını sağlamak" olarak tanımlanan (Aksan 2001: 24) türetmenin Türk dilinde farklı yolları bulunmaktadır:

a. Ekli Türetme: İsim veya fiil köklerine isim veya fiil türeten yapım eklerinin getirilerek yeni bir kelime türetilmesidir.

b. Kelimeli Türetme: Bu türetme biçiminde tek kelimeyle anlatılamayan bir kavramın ifade edilebilmesi için iki kelimenin birleştirilerek kelime grubu hâline getirilmesidir. Bu durumda oluşturulan kelime grubu yeni bir kavramı karşılamaktadır.

Türk halı ve düz dokuma sanatında çok önemli bir yeri olan yamışlar, Türkçenin yapısal içerisinde birbirinden farklı türetme yolları ile adlandırılmıştır. Yamışların adlandırılmasında hangi kelime ve sözcük yapılarının kullanıldığı öz zamanlı bir yöntemle tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde kullanıldığı tespit edilebilen 5213 yamış adının yapısı incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Anadolu sahalarında Türk halı ve düz dokuma sanatını İera eden Türk kadınlarının herhangi bir yamış adlandırırken daha çok tek kelimelik yapılardan basit adlardan yararlandığı görülmektedir: *el, gül, göz, gül, kuy* vb.
2. Yamış adı olarak kullanılan kelimelerin önemli bir kısmı isim kökenli başka bir kelimeden yeni bir isim türetmek yoluyla türetilmiştir. Diğer yamış adları ise fiil kökenli kelimelerden türetilmiş ve "hareket" ifade eden bu kelimeler yapım ekleriyle isme dönüştürülmüştür.
3. Türk dilinde kullanıldığı tespit edilebilen isimden türetilmiş yamış adlarının kullanım sıklıkları göz önüne alındığında, en yüksek orana sahip olan ilk altı ek in {+H}, {+HU}; {+CIK}, {+CUK}, {+IK}, {+UK}; {+eA}, {+Ak} olduğu, en düşük orana sahip olan eklerin de {+ç}, {+suz} ve {+gaç} olduğu tespit edilmiştir: *ayna+lı, kol+lu, ağdırma+çık, gerdan+lık, toplu+luk, eğri+ce, gemi+el, ana+ç, pıtır+ık, top+gaç, kabuk+suz, parmak+çak, baş+ak, çim+gil, çiğ+dem, koza+lak, boy(u)n+uz,*
4. Füliden türetilmiş yamış adlarının kullanım sıklıkları göz önüne alındığında, en yüksek orana sahip olan eklerin {-DK}, {-k}; {+Ak}, {-mAk}, {-mΛ}, {-Im}, {-gAn}, {-Gİ}, {-KI} {-I }ve {-kır} olduğu görülmektedir: *dik-me, kayna-k, çat-ak, dişe-mek, bıç-ki, eğ(i)r-i, tut-maç, kıv(i)r-im, kuşan-tı, kirtmeli, bıç-kır, kes-er, bas-amak, dal-ga, ısır-gan, dolaş-a, çap-ut- kılın-mış, sek-men, tut-aç, yık-ım, sız-gıç, çak-ır, dik-en, düğ-üm, kuz-gun, gel-in,*
5. Kelime grubu şeklindeki yamış adlarının kullanım sıklıkları göz önüne alındığında, en yüksek orana sahip olan grupların sıfat tamlaması ve belirsiz isim tamlaması olduğu görülmektedir. Geri kalan gruplar ise kullanım sıklıklarına göre isnat grubu, tekrar grubu, sıfat-fiil grubu, belirli isim tamlaması, birleşik isim grubu, bağlama grubu, bulunma grubu, iyelik grubu, isim-fiil grubu, unvan grubu, ikinci unsuru yönelme ekli kısaltma grubu ve ayrılma grubudur: *armut çiçeği, saryanın gillil, eğrim, sarı çatki, karı boşatan, gül artma, bacaklı tabakalı, kandil ve sümbül, halit bey, emgilli cafer, boynu eğri, vazoda çiçek, belinden tutmalı, yar yara.*
6. Bazı yamış adlarının ise cümle yapısında olduğu, bu yapıyla adlaştırılıp yamış adı olarak kullanıldığı görülmektedir: *elti eltiye küstü, sevdim dolaştı, yar yara küstü.*

Sonuç olarak, yamış adlarının, Türkçenin yapım ekleriyle ya da kelimelerle yapılan türetim sistemlerinin kullanılmasıyla oluştuğu görülmektedir.

5.2. Yamış Adlarının Kaynak Özellikleri

Yamışlar, görüntüsel bir gösterge (biçim) olarak çeşitli kaynaklardan oluşmaktadır. Bununla birlikte, adlandırma süreci sonucunda ortaya çıkan yamış adlarının da çok farklı kaynakları bulunmaktadır. Çünkü bir yamışın biçim olarak kaynağının incelenmesi, yamış adının kaynağının incelenmesinden farklıdır. Biçimin kaynağı, "Bu yamışın (şeklin) kaynağı nedir?" sorusundan hareketle incelenebilir. Bu sorunun muhatabı ise Türk halı ve düz dokuma sanatı uzmanlarıdır. Örneğin, Hilmi Dulkadir, İçel'in Mut ilçesindeki yamışları derlediği çalışmasında, *sımdı kulpu* yamış hakkında, "Bu yamış, makasın parmaklar arasına giren kısmının görüntüsünü vermektedir." *Aslan ağzı* yamış hakkında da, "Sağ sol ve ortadaki çıkıntılar aslanın ağzına benzetilerek bu ad verilmiş olabilir." açıklamalarını yapmaktadır (Dulkadir 1985: 133-134). Görüldüğü gibi, bu bilgiler öncelikle yamışın biçiminin açıklamalarıdır.

Yanışın bir diğer özelliği, onun bir dil göstergesi olmasıdır. Buna göre, *sözün (yanış adı) kaynağı yine bir söz (yanış adı) olmak zorundadır* ve bu kaynak, “Bu yanışın adının kaynağı nedir? Bu yanış adını neyden almış?” sorularından hareketle incelenebilmektedir. Buna göre, yanış adlarının kaynaklarına göre şu tespitlerin yapılması mümkündür:

1. Tespit edilebilen yanış adlarından hareketle, bu adların kaynakları şu şekilde belirlenmiştir: Şekil, hayvan, bitki, nesne/eşya/varlık, organ, hareket, kişi, millet (ya da boy, oymak), ilişki/nitelik, tabiat unsuru, yer, renk, soyut varlık, yer/durum adları. Bunların dışında bazı yanış adlarının söz dizimden adlaştığı veya yabancı dillerden alıntılındığı görülmektedir: *nakış, palan, üçgen; akrep, kartal, gurba, ejder, ağaç, gül budağı, feslice (bir çiçek türü), turunç, biber, kabak, hayat ağacı; lokum, ayna, taş köprülü; el, eli belinde, aslan ağızı, barmaklı, boynuz, koç boynuzu, sığır sidiği; dayanışma, , köçek, kıvrışık, kaydırmalı, göl, güneş, su, yıldız, vb.*
2. Örnek sayısına göre (sıklık), yanış adlarının kaynakları şu şekilde sıralanmaktadır: Nesne (varlık veya eşya) organ (veya canlı unsuru) adları, bitki adları, şekil adları, tabiat unsuru adları ve hayvan adları.
3. Yanış adlarının genellikle benzerlik ilişkisiyle adlandırıldığı göz önüne alınınca, kişi, millet veya yer gibi özel adlar; renk adları ve ve soyut kavram adları kaynaklı yanış adlarının son derece dikkat çekici olduğu belirtilmelidir: *goçali, müzeyyenin topu, türk ocağı, türk yanışı, türkmen gül-lü, bahçesaray, ada milas, akli yanış.*
4. Yanış adlarının dil kaynağını oluşturan bu başlıklar, Türkçenin genel bir özelliği olan “somutlama” özelliğine de uygun düşmektedir. Aslında bir soyut varlık olan tasarım ürünü yanışların çeşitli unsurların adlarından hareketle adlandırılması da somutlama olarak değerlendirilmektedir; ancak bu konuda en ilgi çekici örneklerden biri de soyut varlık adlarının yanışa ad olarak verilmesidir. Bu durum Türkçenin somutlama özelliğinin yanı sıra soyut adlandırmada da ilgi çekici örnekler barındırdığını göstermektedir: *bereket, iyelik, cin, nazar vb.*
5. Bazı yanışların adlarını da bir cümleden aldığı tespit edilmiştir. Bu dikkat çekici örnekler de Türkçenin adlandırmadaki genel bir özelliğine uygun düşmektedir. Türkçe, cümlelere dahi isim muamelesi yaparak onların bir varlık adı olarak kullanılabilereceği bir dildir. İşte bu özellik yanış adlarında da karşımıza çıkmaktadır: *kol eder, gül saçı, sevdi dolaştı vb.*

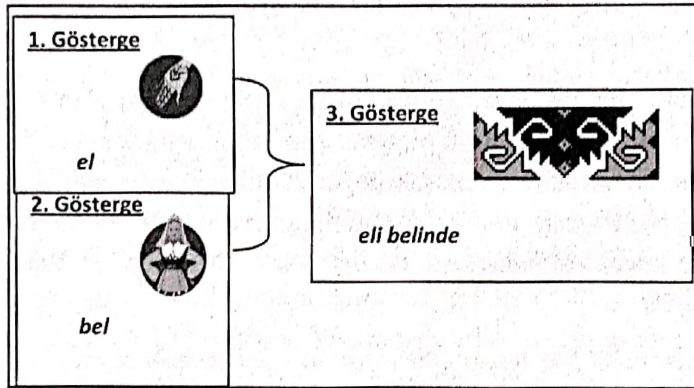
Sonuç olarak, yanış adlarının kaynakları göz önüne alındığında, benzerlik veya farklı bir ilişkiden (bitişiklik) hareketle adlandırılan yanışların gerek ikinci bir adlandırma gerekse ilk (özgün) adlandırma örneği olsun, tümünü oluşturan kelime veya sözlerin dilde kullanıldığı görülmektedir; ancak özellikle bazı yanış adlarının kaynağı tespit edilememiştir. Özellikle “ilk (özgün) adlandırma” örneği olan yanış adlarının çoğu ağız sözlüklerinde veya yöre ile ilgili derlemelerde dahi bulunamamıştır: *ağıllının geri* (Gümüşhane-Kelkit), *antel* (Malatya), *bissecik* (Aydın), *bişşekli* (Konya), *çat* (Ankara), *çırakman* (Manisa-Kula), *çıtabit* (Malatya-Akçadağ), *derşet* (Manisa-Kula), *dışı yaşın* (Balıkesir-Yağcıbedir) vb.

5.3. Yanış Adlarının Anlam Özellikleri

Dilin ses ve anlam olmak üzere iki katmandan oluştuduğu göz önüne alındığında, adlandırma sürecinin sadece bir varlığı ses veya şekle bağlama değil, aynı zamanda, “varlığa anlam verme eylemi” olduğu için bu süreç aynı zamanda bir *anlamlama* (signification) sürecidir (Vardar 2002: 21; Aksan 1999: 30; Akşehirli 2004: 167). İşaretleme adı da verilen anlamlama sürecine göre dilde anlam, göstergenin gösterilen yüzünde, yani “dil işaretinin soyut cephesinde” ortaya çıkmaktadır (Filizok 2001: 56). Bu ne-

denle, her adlandırma bir anlamlama her anlamlama da bir adlandırmadır. Bu durum, yanlış adlarının incelenebilmesi için onların anlam dünyasının incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Dünyadaki bütün doğal diller, o dili konuşan insanların bilgi dağarcığında olan varlık, hareket ve kavram adlarından oluşmaktadır. İnsanlar çevrelerindeki unsurları adlandırdıkları gibi halı ve düz dokuma sanatı ürünlerine dokudukları yanlışları da adlandırmışlardır. Bu adlandırma sürecinde sıfırdan bir adlandırma görülmemekle birlikte, bu süreçte iki yol olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisinde, yanlışın adlandırılma sürecinde dilde bir varlığın adı olarak kullanılmayan (kullanıldığı tespit edilemeyen) kelime veya kelime gruplarının yanlış ad olarak verildiği görülmektedir. *Basamaklı namlu, eli belinde, cafer suyu, burmalı kurt tabanı, göklü, gelin çatlatan* vb. örnekler bu yolla üretilmiş yanlış adlardır. Bu adlandırmada kullanılan kelimeler tek başlarına başka bir varlığın adı olarak dilde kullanılıyor olsa da bu kelimelerden oluşan kelime veya kelime grupları bir varlığın adı olarak, tespit edilebildiği kadarıyla, ilk defa yanlışlarda kullanılmaktadır. Örneğin, Türkçede kullanımda olan *el* ve *bel* şeklinde iki farklı kelime (gösterge) bulunmaktadır. Başka bir deyişle, bu kelimeler göndermeleri bulunan birer gösteren olarak dilde yaşamaktadır; ancak *eli belinde* adının dilde bir göndergesi bulunmamaktadır. Bu gösterge ilk defa bir yanlış şeklinin göstereni olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu adlandırma *ilk (özgün) adlandırma* örneği olarak kabul edilebilmektedir:

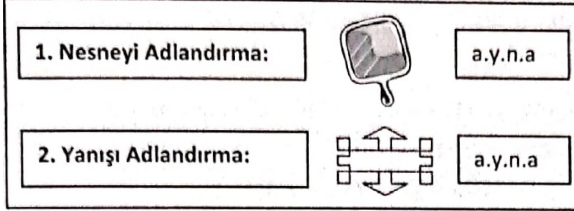
Bunlardan ikincisinde ise dilde var olan bir kelimenin genellikle benzerlik ilişkisinden, nâdiren de farklı bir ilişkiden (bitişiklik) hareketle yanlış ad olarak verilmesidir. *Ağaç, akrep, bereket, balık kılçığı, elma çiçeği, perçemli, ahmet dede* vb. yanlış adları, zaten başka bir varlığın adı olarak Türkçede halı ve düz dokuma ürünleri dışında da kullanılan kelimeler ve sözlerdir. Dolayısıyla burada *ikincil bir adlandırma* gerçekleşmekte veya bir kelime yeni bir anlam kazanmaktadır.

Yanlışların adlandırılmasında, gerek ikincil bir adlandırma gerekse ilk (özgün) adlandırma örneği olsun, tüm yanlışlara verilen adların dilde kullanıldığı görülmektedir. Bu adlar ikincil bir adlandırma örneği ise, adlarını başka bir unsurun adından aldıkları; ilk adlandırma örneği ise bu adı oluşturan kelimelerin genel dilde kullanıldıkları görülmektedir. Ancak özellikle bazı yanlış adlarının hangi yolla türetildiğinin tespiti mümkün görünmemektedir. Çünkü *ilk (özgün) adlandırma* örneği olarak görülen yanlış adlarının çoğu ağız sözlüklerinde veya yöre ile ilgili derlemelerde bulunamamaktadır. Hatta, dokuyucular da bu adın başka herhangi bir kavramı adlandırmada kullanılıp kullanılmadığını bilmemektedir. Bu nedenle, birçok yanlışın hangi yolla türetildiğinin tespiti mümkün değildir.

Dilde yeni bir bilginin karşılanması için en sık kullanılan yöntem deyiştirme. "Değiştirme" de her türlü türetmeyi ve ses, şekil ve anlam değiştirmelerini kapsamaktadır (Karaağaç 2002: 33; 2009: 20). Değiştirme ürünü ve ikincil adlandırma yoluyla üretilen yanlış adlarında yanlış ad verilen ad aslında baş-

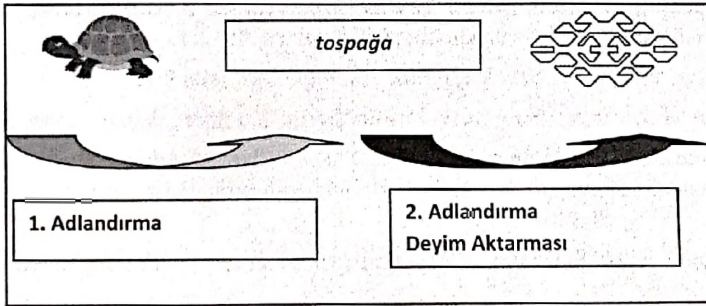
ka bir nesnenin adıdır. Böylece yanış adlandırılırken, yeni bir anlamlama yapılmış olur. Buna göre, ikincil adlandırma yoluyla verilen yanış adlarında üç farklı anlamlama türü görülmektedir: Anlam değişmesi, deyim aktarması ve ad aktarması.

İkincil adlandırma yoluyla verilen yanış adlarında incelenen yanış adlarının hepsinde bir anlam değişmesi görülmektedir. Çünkü yanışa ad olarak verilen söz, anlam değişimine uğrayarak yeni bir anlam kazanmıştır. Örneğin, *ayna* aslında bir nesnenin adıdır. Bu ad yanışa verildikten sonra artık *ayna* bir yanışın da adı olur:

Anlam değişmesi dışında, nesne ile şekil ya da iki ad arasında benzerlik ilişkisi kurulabildiği örneklerde deyim aktarması ve benzerlik dışında bir ilişkiye (bitişiklik) sahip olan örneklerde ise ad aktarması olduğu görülmüştür.

Benzerlik ilişkisinin kurulabildiği deyim aktarması örneklerinde aktarımın yapıldığı kaynakların şu başlıklardan oluştuğu görülmüştür: Şekil Adları, hayvan adları, bitki adları, nesne/eşya/varlık adları, organ adları, hareket adları, ilişki/nitelik adları, tabiat unsuru adları. Örneğin, *tospağa* yanış adının adlandırma sürecinde, bir hayvanın adı, benzetme ilişkisiyle bir yanışa ad olarak verilmiştir. Burada bir deyim aktarması söz konusudur:

Bu başlıkların dışında yer alan kişi adları, millet adları, yer adları, renk adları, soyut kavram adlarından gerçekleşen bir deyim aktarması olmayacağı düşünülmüştür; çünkü bir yanış dokunurken, örneğin bir kişiye, yere veya soyut bir kavrama benzetme yapılamayacağı için, yani benzerlik ilişkisi kurulamayacak olması nedeniyle bu örneklerde deyim aktarması bulunmadığı sonucunda varılmıştır.

Anadolu sahası Türk halı ve düz dokumalarında kullanılan bazı yanışların adlandırılmasında (İkincil Adlandırma) benzerlik ilişkisi dışında farklı ilişkilere hareket edildiği görülmektedir. Bu yanış adları ile şekillerinin birbirine benzememesi, yani ad ile şekil arasında bir benzerlik ilişkisi olmaması, dolayısıyla ilişkinin bitişiklik ilişkisine dayanması ve elbette bu adın artık yeni bir anlamının ortaya çıkmış olması ve yanışın adını başka bir varlıktan almış olmasından dolayı bir ad aktarması olabileceğini göstermektedir. Bu bilgilerden hareketle incelenen yanış adlarının kaynağı kişi adları, millet adları, yer adları, renk adları ve soyut varlık adları olanlarında ad aktarması örnekleri tespit edilmiştir: *goç ali*, *türk ocağı*, *dağıstan*, *ala boncuk*, *iyelik* vb.

SONUÇ

Binlerce yıllık bir geçmişi bulunan Türk kültürünün, en önemli maddî öğelerinin başında halı ve düz dokuma yaygılar gelmektedir. Orta Asya'da, göçerevli bir yaşamın çok önemli bir parçası olarak ortaya çıkan ve daha sonraki yüzyıllarda Türklerin yaşadığı her coğrafyaya bir sanat olarak taşınan halı ve düz dokuma ürünleri, üzerlerindeki yarışlarla binlerce yıllık geçmişin görsel bir bağı konumundadır.

Yarışlar aslen bir biçim olsa da biçimin yaratıldığı anda ona bir ad verilmesi ile biçim ve ses (şekil ve dil) birlikte var olmaya başlamıştır. Bu nedenle, yarışlar sadece görsel bir ürün değil, aynı zamanda bir dil malzemesidir. Tarih boyunca Türk halı ve düz dokuma sanatının icra edildiği her yerde yarışlar, Türkçedeki zengin imkânlarla adlandırılmıştır.

Türkiye Türkçesindeki yarış adlarının incelenmesi (Karataş 2013), Türkçenin kavramlaştırma veya adlandırma/ad verme gücünü, "somut anlatım dili" olma özelliğini ve "dil içi dünya görüşü" açısından da Türkçeye yansıyan Türk kültürünün çeşitli unsurlarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Halil, (1984), "Türkçede Halı ve Halıcılık Terimleri", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (Türk Hahları Özel Sayısı), S. 32 (Ekim), s.137-188.
- Aksan, Doğan, (1999), Anlambilim, Engin Yayınevi: Ankara.
- Aksoy, Mustafa, (2008), "Kültür Sosyolojisi Açısından Halı-Kilim Sanatı ve Etnografik Eserlerdeki Damgaların Dili", 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS, 10-15.09.2007), Maddi Kültür Bildirileri, C. 1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 87-89.
- Akşehirli, Soner, (2004), Temel Anlambilim (Semantik) Kavramları Üzerine Bir İnceleme, Ege Üniversitesi; Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: İzmir.
- Arat, Reşid Rahmeti, (1979), Kutadgu Bilig (İndeks), (Metni Yayına Hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Balpınar-ACAR, Belkıs, (1975), Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları, Ak Yayınları, İstanbul.
- Burke, Peter, (2003), Afışten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Bülent, Eşref (1999), "Halı Tasarımında Sembol Dilinin Önemi", 2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 90-95).
- Clauson, Sir Gerard, (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford Üniversitesi Yayınları: İngiltere.
- Deniz, Bekir, (2000), Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 71, Ankara.
- Dulkadir, Hilmi, (1985), "Yarışlarımız", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Şubat, s. 130-150.
- Erkman-Akerson, Fatma, (2005), Göstergelime Giriş, Multilingual Yayınları: İstanbul.
- Ersoy, Abdülkadir, (1987), Anatolian Carpets and Weavers, Ersoy Ersoy Publication, Ankara.
- Erzen, Jale Necdet, (1997), "Kompozisyon" Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. 2, s. 1038-1039, İstanbul.
- Filizok, Rıza, (2001), Anlam Analizine Giriş, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İzmir.
- Gülensoy, Tuncer, (2011), Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (2 Cilt), TDK Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Karaağaç, Günay, (2002), Dil, Tarih ve İnsan, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Karaağaç, Günay, (2008), Türkçe Verintiler Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karataş, Mustafa, (2013), Türk Dilinde Yarış (Motif) Adları-Anadolu Sahası, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla.
- Kıran, Zeynel, Eziler Kıran, Ayşe, (2010), Dilbilime Giriş, Seçkin Yayınevi, Ankara.

TÜRK YANIŞLARININ DİLİ

- Mülayim, Selçuk, (2008), Sanata Giriş, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Önder, Mehmet, (1991), "Anadolu'da Kilimler de Konuşur", Kültür ve Sanat Dergisi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Y. 3, S. 11, s. 45-49.
- Sözen, Metin; Tanyeli, Uğur, (1992), Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Şenel, Alaeddin, (2009), Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Tural, Sadık, (1997), "Estetik Duyarlılık Konusunda kavramlaştırma Denemesi", Erdem (Aydın Sayılı Özel Sayısı), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, C. 9, S. 27, Ankara, s. 1266-1267.
- Tural, Sadık, (1998), "Halı'nın İşlevinin Özel Bir Göstergesi", Arış, Y. 1, S. 4, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 8-18.
- Tükel, Uşun, (1997), "Desen" Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, YEM Yayınları, C. 1, s. 449-450, İstanbul.
- Türkçe Sözlük, (2005), TDK Yayınları: Ankara
- Uğurlu, Aydın, (1991), "Anadolu Dokumalarında Motif Felsefesi", Tekstil ve Mühendis, Y. 5, S. 26, s. 76-82, İstanbul.
- Vardar, Berke, (2002), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Wellek, Rene; Warren Austin (1983) Edebiyat Biliminin Temelleri, Çev: Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bak., Yay., Ankara.